

A nőkérdés, hazai viszonyainkra való tekintettel,

I.

T á j é k o z á s.

Alig- van tárgy, melylyel napjainkban gyakrabban találkozánk;, úgy a hírlap irodalom, mint a közélet egyéb térein, mint a nőkérdés. Nincs a kultúr világnak egy országa sem – Törökországot is ide értve –, hol a kérdés ne foglalkoztatná úgy a közélet előharczosát, a politikust, mint annak egyéb köz-napszámosát«. – Már magában véve ezen tény eléggé indokolja annak fontosságát. Minden kornak meg van a maga napikérdése. A mi karunk napikérdése *nőkérdés*, illetőleg *a nő emancipatio*. E kérdés megoldása körül a vélemények különböző csoportokra oszlanak. –

Hogy egyéni véleményemet a maga helyén minél határozottabb alakban formulázhassam; nem tartom feleslegesnek az e kérdés megoldása érdekében előállott irányokat röviden jellemezni.

A nőemancipatio kérdése legelőször Amerikában merült fel. Innen ment át Angliába; s jelenleg az egész kulturvilágban megtette a maga körútját. De a népek vérmérséklete, az országok társadalmi és politikai viszonyai mindenütt más más alakba öltöztették azt. Jelenleg e főkérdés körül két főirány különböztethető meg: u. m. az amerikai és német irány. Az amerikai nő politikai jogot követel; a német nő azt kívánja, hogy társadalmilag egyenjogusításék a férfival, az az szerzeszesenek meg számára mind azon módozatok, melyek képessé teszik őt a férfival teljesen megegyező munkakört elfoglalni. Az amerikai iránynak ismét két módosulata van: u. m. az ultra amerikai és az angol. Az első a nő politikailag majdnem a férfi fölé akarja helyezni; azt akarja,

hogy a nő legyen úr a családban és államban; s hogy semmi különbség ne legyen a két nem között, még külsőleg sem, – a túlzók – a női ruházatot is a férfival akarja felcserélni. Az angol irány megelégszik a nőnek a férfival való politikai egyenjogúsításával. – A német felfogásnál ismét két árnyalatot különböztethetünk meg. Az első árnyalathoz tartozók a férfiak minden munkakörét követelik, az az hogy lehessen a nő orvos, ügyvéd stb. A másik irányzat megelégszik azzal, hogy számukra csak a nő szellemi és testi tehetőségeinek inkább megfelelő munkakörök nyitassanak meg,

E rövid vázlatból látjuk, hogy az amerikai felfogás a nőkérdést politikai –; a német felfogás társadalmi kérdéssé teszi. – A többi országok nőkérdésre nézve ezen irányzatok majd egyikéhez., másikához csatlakoznak. Nálunk az amerikai iránynak kevés szószólója van; míg a német irány, különösen annak első árnyalata, még a politikai irányadó körökben is, már eddig is nagy hódítást tett.

Annak megvitatásában, hogy ezen irányok közül, a nőemantipaióra nézve, melyik helyesebb, azt hiszem a tárgy természetével legmegegyezőbbben járok el, ha a csomó megoldását a nő physiologiai és szellemi szervezetének – összehasonlítva a férfival – vizsgálatával kezdem meg.

II

A nő, physiologiai és pszichologiai szempontból.

A nő testileg a férfinál általában gyengébb: csontjai kisebbek, kerekdedebbek, vékonyabbak, izmai – különösen a felső végtagokban – vékonyabbak, tehát kisebb. erőt is képesek kifejteni, mint a férfiéi; a nőnek mellürege, s mind azon szervek, melyek itt foglalnak helyet, mint a szív, tüdő, kisebbek, mint a férfiéi; míg a rekeszizom alatti szervek a nőnél vannak inkább kifejlődve. A nő kaponyája és agya, különösen a nagy agy; kisebb, mint a férfié. Vannak ugyan, kik ez utóbbit tagadják, de Dr. Bock számtalan példával a legvilágosabban bizonyította annak igazságát. A női test zsíryanaga általában nagyobb, mint a férfi testé. Innen a nő tagjainak kerekdedése. – A mi a nőnek a test szervezetével tagadhatatlanul összefüggésben lévő szellemi tehetségeit illeti, úgy azt tapasztaljuk, hogy a nő értelmi – felfogó, rendszerező feltaláló – tehetsége a férfi e nemű

tehetsége alatt áll. Hiába mondják itt nekünk a nőemancipatio túl lelkes barátai: „adják meg a nőnek az alkalmat, hogy tehetségét, illetőleg tehetékét (Anlage) ez irányban érvényesítse és akkor megfogja mutatni a nő is, hogy ezen általánosan felvett vélemény hibás”, – ez nem sokat fog nyomni a latban; mert a valódi tehetség – a hol van – minden akadályt képes legyőzni. Nézzük meg századunk nevezetesebb találmányait, és mindjárt látni fogjuk, hogy azok legnagyobb részét nem oly egyének hozták létre, kik egyik vagy másik szakra hivatásszerűleg készültek, szakpályát végeztek, és nem ennek következtében tették felfedezőseiket. Sőt e férfiak legnagyobb részének nem is volt módjában szakszerű képzettségre szert tenni; és azért mégis létre hozták találmányaikat, mert meg volt bennök a valódi tehetség. Olvassuk el csak Edison Tamás – a telephon, phonograph stb. feltalálója – s többek élet-történetét, s állításom valóságáról azonnal meggyőződhetik mindenki. A mi az értelmi tehetség azon ágára vonatkozik – és ezt kellett volna említenem, mint legelsőt –, mely valamely tárgy felfogására vonatkozik, – úgy ez még leginkább megvau a nőnemnél is. Kisebb mértékben a rendszerező tehetség, kivévén ennek azon irányzatát, mely a külrendre, a csinra, nem a tárgy lényegéből folyó tartalmi rendre, vonatkozik. – A mi a lélek második alap tehetségét – az érzelmit – illeti: úgy itt a koszorút határozattan a nőnemnek kell nyújtánunk. A nő az érzelem világának föltétlen ura. Vannak ugyan ez általános szabály alól kivételek, de ezek mégis csak kivételek maradnak. Mert, a mint vannak férfiak teljesen női tulajdonságokkal felruházva; épen úgy vannak nők, kik lelkileg férfiak. De a kivétel nem szabály. – A mi végre az akarati tehetséget illeti, úgy azt a két nemnél egyenlő fokban találjuk kifejlődve; azon külömséggel, hogy míg a férfi akarati tehetsége inkább az értelmi tehetség által kormányoztatik, addig a nő akaratának s ebből folyólag cselekedeteinek kormánya – az érzelmi tehetségre vihető vissza. A férfi akarata állandó, míg a nőé inkább időleges, múló. E körülmény ismét abban leli magyarázatát, hogy a nő akaratát főleg az érzelem kormányozza.

A mi végre az egész szellemi és testi életre nagy befolyást gyakorló vérmérsékleti állapotokat illeti, úgy azt találjuk, hogy a nő túlnyomólag cholericus és melancholicus vérmérsékletű; míg a férfinél az elsőt a sangvinicus vérmér-

séklet, a másodikat a flegmatikus helyettesíti. Igaz ugyan hogy a vérmérsékletre vonatkozó e meghatározás talán kissé erőltetettnek látszik; mert a vérmérsékletre az éghajlat, a népjelleg oly határozott befolyást gyakorol, hogy az észak szülötte a forró égöv gyermekével egyáltalán össze nem hasonlítható. De ez esetben, a vérmérsékleteknek meghatározására a szokásban lévő négy kifejezés vajmi szegénynek bizonyul be, úgy, hogy ha a vérmérsékleteket határozott meghatározás formájába akarnók önteni, külön kellene felvennünk franczia, angol, magyar stb. sangvinicus, flegmaticus stb. vérmérsékleteket. És ha már úgy tekintjük a dolgot, és minden nemzetre és éghajlat szülöttére a fentebb jelzett vérmérsékleteket külön külön alkalmazzuk 5 a nő és férfi vérmérsékletei között megállapított különbségeket teljesen találóknak fogjuk tapasztalni.

Nem halgathatjuk itt el hogy az elmondottakkal nem minden psycholog ért egyet. Ezek között első helyet foglal el Stuart Mill.

Ő ugyanis azt állítja, hogy lényegileg a két nem között semmi különbség sincs; és a mennyire a nő értelmi tehetsége s ezzel együtt agyának tömege a férfiénál kisebb: ez onnan van, mert a nő évezredek óta el volt nyomva a férfi nem által, s így minden szelemi tehetségének és ezzel együtt agyrendszerének is el kellett törpülnie. – Bármely alaposnak látszik is e föltevés, mégis ki kell jelentenem, hogy a szellem életéből vett tapasztalatok által egyáltalában nem igazolható. Ugyanis a szellemi élei nyilvánulásának minden terén azt tapasztaljuk, hogy mindig ott és annál nagyobb a reactio, – a hol és minél nagyobb az actio. Ha végig tekintünk a történelem fonalán, látjuk, hogy a szabadság mindig a szolgaság bilincseiből kovácsolt magának kardokat, hogy velök a zsarnokokat megbüntesse. A kereszténység éppen akkor indult legnagyobb virágzásnak, mikor a római császárok ellene tüzzel vassal léptek fel, A protestantismus virágzása ott kezdődött, hol ellene az első törvény meg alkottatott. Hazánk édes nyelve is éppen akkor indult a legrohamosabb fejlődésnek, midőn azt az élő nyelvek sorából kiakarták törölni. Ezen visszahatást tapasztaljuk a szellemi élet nyilvánulásának minden terén. Vagy a nő szellemileg más törvények szerint van alkotva, mint a férfi í Korán sem. Ha a nő szellemileg el lett volna nyomva, a reactionnak itt is be kellett volna következni.

Ha a nőkérdést elfogulatlan szemekkel tekintjük és helyesen megoldani akarjuk; azt csak akkor tehetjük, ha

nem elvont, semmi alappal nem bíró, elméleti theoremákkal állunk elő, hanem ha biztos, a tudomány által helyeselt physiologiai és pszichologiai igazságokra fektetjük oszkodásunkat. Ily alakra helyezkedve megkísérlem a nőkérdés megoldására czélba vett módozatokat egyenkint bíráló alá venni, egyszersmind kijelölni a nőnek politikai és társadalmi állását, nem különben azt kifejtteni, hogy tölünk, mint nevelőktől mit kívánhat jogosan a társadalom és állam.

III.

A nő hivatása.

A nő testi és lelki tulajdonának megvilágítása után, mintegy önkénytelenül a felszínre törekszik azon kérdés: *mi a nő hivatásai* – E kérdés megvitatásával egyúttá; meg lesz adva a felelet arra, hogy a nőemencipacio érdekében kifejezett mozgalmak melyik iránya felel meg a nő lényegének.

Mintha csak látnám az ultra nőemencipátorok arczát gúnymosolyra vonulni és mintha hallanám őket kicsinylőleg - ily formán nyilatkozni e kérdés felvetése után; „mily elmaradottság a kortól, mennyi rász akarát; lehet még ilyen kérdést is feltenni; talán csak nem akarjátok, hogy *a nők hivatási köre kizárólagosan csak a gyermek szobáinak négy fala közé szoríttassék!*?”

Az ilyféle nyilatkozatokkal nem ritkán találkozunk, mert a nőemancipátorok legnagyobb része a gyermek szobát nagyon is szűknek találja, s magasabb hivatás után vágyódik, fellengző szavak lebegnek ajkán, – de ón nem vélek csalódní, ha azt állítom, hogy az ilyenek szívei üresek. – Igenis az anyai hivatás a legszebb, a legmagasztosabb, a melyet csak emberi lény maga elé tűzhet. Az anyai örömek a legtisztábbak, az anya gondjai a legönzetlenebbek. A mi szent, sárral be nem piszkolt csak van a világon, az – in ultima analísi – mind az anyai működés eredménye. *A nő hivatása az anyai* vagy legalább *hitestársi hivatás*. És mondjon bár az egész világ a kortól elmaradottnak, inkább akarok a kortól évezredekkel elmaradottnak állítatni, mint a nőtől e magasztos hivatást megtagadni. A ki az anyi hivatásról csak kicsinylőleg beszól az nem látott még soha sem egy valódi anyát, ki gúnyogó kicsinyét, mennyei gyö-

nyőrrel arczán, boldogságtól dobogó kebelrel, szívéhez szorítja; nem érezte az anyai szeretet melegét soha. – Az anyai hivatásra utal a nőnek phisiologiai és szellemi constructiója. Hogy a nő testileg gyengébb, azt hiszem, senki sem fogja tagadni; tehát ez ellen bizonyításra nem szorul. Hogy a nő szellemileg a férfi mögött áll, ezt sokan tagadják. E tagadók között van *Stuart Mill* is mint fentebb láttuk.

De, ha a nő szellemileg a férfi mögött áll is általában, mégis van egy tér, van a szellemi életnek egy tehetsége, mely őt nemcsak egyenlővé teszi a férfival, hanem annak föjébe is emeli. Ez az érzelmi tehetség, a kedély, a szív. Ha a szívet a nőtől megtagadjuk; nőiségéből vetköztetjük ki. És ez határozza a nő hivatását. Azon nő, ki ezen lényegéhez tartozó szelemi irányon mintegy erőszakot téve, a gondviselés által a férfi számára kijelölt térre lép, vagy lépni akar, megszűnik valódi nő lenni. Korán sem szabad azt hinnünk, hogy az emberiség az által, ha a nő a férfi helyére lépne, sokat nyerne; mert ekkor el kellene hagynia a lényegéhez tartozó kört. Ha a nők hivatalnokok, ügyvédek, iparosok stb. lennének, ki lenne akkor az anya? – A kereszténység a nőt hitestárssá, feleséggé tette; és ezzel a férfival egyenjogosította. A nő, mint ilyen, gyermekei nevelése által sokkal több hasznot tesz, mind a társadalomnak, mind az államnak, mind a vallásnak, – mint, ha eredeti hivatását elhagyva, a közélet küzdterére lépne; mert ki csepegtetné ekkor a szeretetet erkölcsiséget a fogékony gyermeki szívbe? A férfi a nő e téren nem helyettesítheti, míg a nő a férfi helyét csak tökéletlenül töltené be.

A történelemből az Játjuk, hogy minden kimagasló alak lelkébe a nagyság magva anyja által plántáltatott. Avagy lett volna egy Mátyástól oly valódi szellem óriás, úgy a Grachusokból lettek volna-e oly honfiak, ha anyjuk nem Szilágyi Erzsébet és a Grachusok anyja lett volna? Én nagyon kétlem...

Ne kicsinyeljük tehát a nőnél az anyai hivatást, ne tartsuk a gyermek szobát szűknek; mert lelkem teljes meggyőződésével merem állítani, hogy a nő, mint anya, ha hivatásának megfelel, ha gyermeke szívébe a becsületesség, a felebaráti- és hazaszeretet, a munkálkodási hajlam csíráit megfogantatja: azon munkának, melyet az élet a férfi és nő vállaira tesz, *nem: felé t*, hanem ennél jóval *többet* végez.

A nőkérdés tehát, nézetem szerint, ekkor lesz helyesen megoldva, ha a nőt e hivatásra neveljük. Habár a nő szelle-

mi tehetségei szűkebb körűek is, mint a férfiuéi: e hivatásra való tekintettel, tartalmukra nézve annál becseesebbek. A tiszta erkölcs veteményes kertje a család. Ha a veteményes kertnek kertészét, az anyát a családkörtől kiragadjuk: kaput nyitunk az általános erkölcstelenségnek a társadalomban, Ezen felfogás nem ágyrém, hanem nagyon is igazolva van a szomorú való által. Nézzük meg csak a világvárost, hol a családi kötelékek, ha még névleg meg vannak is, de teljesen összetépvék; és mit látunk? Azt látjuk, hogy a mi legszentebb, lábbal tapodtatik. – Hát ahhoz mit- szólunk, hogy ily helyeken a család anyák, midőn egymással találkoznak, a hitestársi hűség fölött gúnyosan mosolyognak? így tettek az augurok is Róma hanyatlása korszakában. – Midőn a nagy római államférfi úgy nyilatkozott „ha a tiszta erkölcs megvész, Róma ledől s rabigába görbed”; bizonyára a család élet lebegett szemei előtt.

IV.

A nőtlenség okai.

Úgy de – mondják sokan – sok nő öremest alá vetné magát a családi életnek, de ha nincs férfi, ki neki kezet nyújtson!? –Ez mindenesetre alapos ellenvetés. Völegény nélkül lakadalmat tartani nem lehet. A nőtlenség korunk társadalmi betegsége. A betegség oka a társadalmi-, politikai viszonyokban, a férfiban, de valljuk meg az igazat, a nőben is rejlik. E betegség orvoslásához minden igaz hazafinak – különösen nekünk magyaroknak, mint külömben is nem igen szapora fájnak – tehetségéhez képest hozzá járulni erkölcsi kötelessége. Valamely betegségét korántsem az által szüntettünk meg, ha egy más, nem kevésbé beteges állapotot idézünk elé; hanem sokkal inkább az által, ha a betegség okait kutatjuk, és az okokat lehetőleg eltávolítani iparkodunk, Ha mi a nőt a férfiak által betöltött pályákra neveljük: azon árkot, mely a nőt a családi élettől elzárja még mélyebbre ássuk.

Vizsgáljuk tehát az okokat, melyek e társadalmi betegséget előidézték és folytonosan előidézik, s mondjuk el őszintén, mi által véljük azt orvosolhatónak.

A nőtlenségnek egyik és pedig politikai oka a hadkötelezettség, illetőleg a huzamos tényleges katonai szolgálat-

ban rejlik. A fiatal ember, midőn már nem nagyon messze van attól, hogy saját tűzhelyt alapíthat – egyszerre csak ki-szólíttatik rendes hivatásszerű munkaköréből, hogy honfiúi kötelességének, mint katonája is eleget tegyen. A katonáskodási három – tudományos pályán levőknél egy – év alatt saját szakmájában igen sokat hátra marad; mert nemcsak felejt, hanem a mi ennél még több, sokat veszít kedvéből, buzgalmából szakmájához. Így nemcsak azt a három, illetőleg egy évet veszíti el életéből, a mit a tényleges szolgálatban eltöltött, hanem ennél sokkal többet; nem ritkán annyit, a mennyit teljes életében nem képes többé utánpótolni. A katonáskodás után majdnem előről kell neki kezdeni a szakra készülés munkáját. De még, ha a fiatal ember a tényleges szolgálat kötelezettségének eleget tett is, a netalán beköltkezhető mozgósítás tudata visszatartja őt attól, hogy egy lényt, jó- és balsorsában, magához láncoljon, s elesése esetére özvegygé tegyen. A katonáskodás kötelezettsége a nőstülés ellen mindenesetre oly indok, melynek alapja a legnagyobb mértékben méltánylandó humanistikus érzelmekben gyökeredzik, – Úgyde, a katonáskodást kizárva, az élet ezer meg ezer, előre nem látott esélyeivel szemben is, gondolkodhatnánk így; mert hisz a halál ellen senki sincs, akár mely időre is, biztosítva. E tárgy fölött gondolkozva, önkénytelenül fölmerül az ember lelkében az, minek megoldása fölött a történelem legnemesebb szellemei hiába törték fejüket, t. i. az örök-béke. Miért nincs az egyes emberek, a nemzetek és világrészek között folytonos áldást hozó, egymást segítő nyugalom, sőt baráti viszony! Tárgyunktól messze vezetne e kérdés behatóbb vizsgálata, annyit azonban ki merek mondani, hogy míg az emberek keblében indulat lakik, míg a nemzetek és világrészeket különböző érdekek sarkalják, míg az ember ember marad; addig az örök béke hiábavaló gondolat, és a hadkötelezettség a polgárnak legszebb, de egyúttal legnehezebb joga és kötelessége leend. Hogy ezek jog- és kötelességterjesítése az egyeseknek minél könnyebbé téessék, hogy az egyeseket saját szakjuk kiképzésében minél kevésbé zavarja; azt magának az államnak helyesen fölfogott érdeke is a legsürgetőbben követeli. Hogy ez irányban már eddig is nagy haladás történt, azonnal át fogjuk látni, ha a három, illetőleg egy évi szolgálati kötelezettséget a nem rég múlt tíz évvel összehasonlítjuk. Ne tartóztasson tehát a hadkötelezettség senkit a nőstüléstől vissza, mert ez

az előbbinél szinte nem kevésbé fontos kötelesség-e minden igaz honfinak; különösen nekünk magyaroknak, mint szaporítatlan fajnak; mert különben nem sokára el fog jöni az az idő, midőn a magas Tátra legkiállóbb csúcsába, nemkülönben a Duna azon partjára, hol a Tisza abba belészakad, egy-egy nagy sírkövet fognak fölállíthatni ezen fölirattal: „Itt nyugszik egy harcban vitéz nemzet, mely saját hibája, sőt bűne (a nőtlenség) miatt múlt ki.”

Az állam, mind törvényhozó hatalom, a nőtlenség ellen vajmi keveset tehet. A törvények itt keveset fognának használni. Annyit azonban megtehetne, hogy a nőtlenségre, minden rang kivétele nélkül, egy bizonyos koros túl, adót vetne; és pedig az egyesnek jövedelme arányához mérten. Ha nem áldozik a hazának vérrel és az által, hogy családot tart fenn; áldozzon legalább pénzzel. Ha nem segíthet az állam a bajon, legalább húzzon hasznot belőle, mint a dohányzásból. Bizonyosan akadna mégis néhány, ki, csakhogy a nőtlenség adójától ment legyen, beleharapna a reá nézve keserű almába.*)

Így intézkedett Franciaország egy megyéje; (Rhone departement) a mennyiben a törvénytelen gyermekek tartására a nőtleneket minden rang és rendből megadóztatni határozta.

Nem hallgathatom itt el, bár távol legyen tőlem, hogy vallásos kérdés feszegetésébe bocsátkozzam, hogy a coelibatus az államtól igen sok, és pedig az, értelmi osztályhoz tartó derék családapát von el. Ki van” mutatva, hogy Észak-Németország erkölcsi, értelmi és vagyoni fölénye Dél-Németország fölött abban rejlik, hogy Észak-Németország protestáns lelkeszei által, egy generatio alatt, az intelligens osztály száz-ezerrel szaporodik. Nincs ugyan reményem, hogy nálunk e bajon valamikor segíteni lehessen, mert a catholica vallásnak a coelibatus lényegéhez tartozik; de tárgyamnál való összefüggésénél fogva, nem mulaszthattam el legalább rámutatni.

Nem keveset tart a nősüléstől vissza az, hogy a házasság fölbonthatlan. Igen sok nő a házasság által nagyon megváltozik, vagy előtte nem ismerteti meg magát olyannak, mint a milyen valósággal. Nem ritka eset az, hogy a szende, szelíd leányzó zsémbes, a kákán is csomót kereső, férjét

*) Egyik lipcsei lap statistikai kimutatása szerint Magyarországon aránylag a többi államokhoz, legtöbb házasság történik, a mennyiben 10.000-re 6475 házasság esik.

folyton és vérig sértegető nővé válik; a leány korában legártatlanabb valóság, kihez még a legelvetemedettebb gonosz is csak úgy mert közeledni, mint az igaz hívő egy szenthez, – mint asszony, az erkölcsiséget lábbal tapodja, Nem akaróra itt vitatni azt, hogy a jelzett bűnök létrejötte, kifejlődése menyiben idéztetik maguk a férjek által elő, mennyiben a nevelés vagy társadalmi környülállások eredménye; elég az hozzá, hogy a mindennapi életben nem ritkán találkozunk velük, Ha ezek láttára sokan a házasságtól, mint tövises rózsától, nagyon is félnek, nem nagyon lehet csodálkozni. Hogy épen én a házasságra milyen nagy súlyt fektetek, az egész értekezésem folyamából kitűnik; de, ha a házasságtól a hitestársi viszony minden kelléke kiveszett, ha a házasság felek egymást kölcsönösen csak tehernek tekintik, ha netaláni gyermekeiknek csak az erkölcstelenségre és rossz életre adnak példát: miért ne lehetne akkor két ily egyént egy mástól szabaddá tenni. Az Európában élő vallásfelekezetek közül egy felekezeti; hitczikkelyei szerint sem bontató föl oly könnyen a házasság, mint az izraelita felekezetnél; és mégis, daczára annak, hogy épen ő náluk a leggyakoribbak az érdek- és nem szívházasságok, azt tapasztaljuk, hogy izraelita polgártársainknál a családi élet a legtisztább. E bajon Európa legtöbb államában a polgári házasság akar segíteni; de sokkal kívánatosabb volna, hogy a rossz házasság életben rejlő anomáliát maga az egyház átlátná, és lépne az újítás terére, hogy így a házasság azon szent nimbustól, melynek azt okvetlen kell környezni, meg ne foszthatnék.

A nőtlenségnek egy másik oka társadalmi, nagyon is fejlett, viszonyainkban keresendő. Lépjen a fiatal ember körünkben bármely pályára, életének tekintélyes és legszebb részét arra kell fordítani, hogy arra előkészüljön, ha becsülettel megakarja harcolni ama nagy harcot, melyet a sors számára kijelölt; vagy ha már egy bizonyos fokig czélt ért is, még igen sokat kell küzdenie, hogy elérje azt a pontot, melyen túl lelkiismeretesen magára vállalhatná egy leendő család eltartásának nagy gondját. Hány esetet látunk, hol a fiatal minden szilárd jövő nélkül rohant a családi életbe, és nemcsak saját munkáságának szegte szárnyát, hanem egy egész családot hosszú éveken, tán egy egész emberéleten át, tett ki a nyomornak és folytonos küzködésnek. Igen kívánatos, hogy a házasság a férfi, illetőleg női kor elején köttetés, hogy így a netaláni apró gyermekek neveltetése ne az

agg korba essék, más oldalról, ha a korai házasságok által előidézett nyomort látjuk, hajlandók vagyunk inkább azt kívánni, vajha el is maradtak volna azok. E bajon sokat segítene az, ha a szülők (a fiatal házasfelekéi) egy ideig segiténék, egy bizonyos fokig, az ifjú párt. Mi keresztének, különösen magyarok, abból, ha a leendő férj azt kívánja, hogy neje – pályájának kezdetén – szinte valamivel járuljon a háztartáshoz, azt szoktuk következtetni, hogy az illető nem tiszta szívbeli vonzalomból akarja a házasságot megkötni; – a szülők pedig úgy gondolkodnak, hogy hisz úgy is az övék lesz a vagyon előbb vagy utóbb. Hisz ez, idealiter fölveve a dolgot, nagyon szép; de az élet nem ideális, hanem nagyon is reális valami; és épen itt nagyon talál az a közmondás: „jobb ma egy veréb mint, holnap egy túzok,” – Mert ha a fiatal házaspárnak van mivel megkezdeni a gazdálkodást, bármily csekély legyen is az, sokkal többet nyom a latban, mint évek multán bármily nagy vagyon.

Így, bár mennyi törvényes akadályt és megnehezített életkörülményt találunk is, melyek a nőt valódi hivatásaiktól – t. i. attól, hogy családot alapítson, vezéreljen és neveljen mintegy elvonják, mégsem következtethető, hogy *ezen és ilyen okok* miatt keresse a nőnem hivatásának útját abban, hogy a férfival politikai vagy hivatásbeli egyenlőségre áhitozzék.

Figyeljük meg az előzők után, hogy maguk a nők, és közvetve a férfiak, mennyiben okai az utóbbiak időtlenségének. Hogy e kérdésre alapos feleletet adhassunk, vizsgáljuk meg, hogy korunk férjes nőinek nagy része mennyiben felei meg házi asszonyi, hitestársi és anyai kötelességeinek; nézzük meg, hogy váljon a házasságok nagy része olyan-e, hogy az elég varázserővel bírna az azon kívül élőket a családi élet titokteljes kertjébe becsalogatni. – Lássuk először is, hogy áll a dolog a házi asszonyi teendőkkal? „A gazda szeme hizlalja a jószágot.” Alig van tér, melyre nézve ez igazság inkább volna alkalmazható, mint a házi asszonyi teendőkre nézve. Egy jó házi asszony a férj keresményét megkétszerezi, ha e keresmény bármi oknál fogva meg apad, azt ő úgy képes beosztani, hogy a családtagok a hiányt nem érzik. Azonban lássuk csak, mit tapasztalunk e téreü? Hogy gazdálkodik egy u. n. *modern* házi asszony korunkban? –

„Ki korán kel, aranyat lel.” Ez arany mondást, úgy látszik, *modern* házi asszonyaink nem igen ismerik, mert ők

bizony nem nagyon erőltetik meg magukat, A férj már rég állása teendői után lát, midőn a ház asszonya rá gondolja magát, hogy felkeljen. De csak valahára mégis felkel; azonban, újra közmondással élve, a koldus már ekkor bizonyosan a harmadik határban jár. A felkelés után kiadja a gazdaasszonyak – mert, hogy ilyen legyen, azt még egy nagyon közepes állású hivatalaloknál is megkívánja a modern tón – a főzni valót; ha ugyan az élés kamara gondozását is nem a gazdasszonyra bizza. Ezután következik a reggeli; a reggeli után a toilette. Mire a toilette elkészül, a 12 óráknak nem sok híjjá. A toilette elkészülte után egy kis séta következik. A séta közben találkozik egyik vagy másik udvarlójával; mert hogy udvarló legyen, azt szinte megkívánja a modern tón. Mire a sétának vége van – a gazda-asszony feltálalja az ebédet. – Ebéd után résztvesz egy nő-egylet – mert egy ilyennek szinte választmányi tagja, ha nem elnöknője – választmányának ülésében. Az ülésben köztetszésben részesülő beszédet tart a gazdasszonyi teendők fontosságáról, az anyagi jóllét emeléséről, vagy a cselédek megjutalmazásáról. A ülés után meglátogatja egyik vagy másik barátnéját, hol már több rokon lelket együtt talál. Itt, egy-egy csésze kávé vagy csokoládé mellett, alapos megbeszélés tárgyát képezik: a cselédek rosszasága, a férfiak zsarnoksága s több eféle. Hej pedig ezen társaság férjei közül hánynak folytonosan egy véleményen kell lenni szeretett oldal-bordájával, a szent házi békesség kedvéért! Mire a délutáni látogatás elvégződik, a nap szekerének rúdja már rég elhagyta a láthatárt; sietnie kell tehát haza, nehogy elkéssék a concert-, bál-, vagy színházi toilette-el. Hogy mennyibe kerülnek az ilyen toilette-ek, – arról csak a szegény férj erszénye tudna szólni!

A házi asszonyi teendőknek ily értelemben való elvégzése mellett aztán az egész család mindinkább közeledik a végbukás felé. Hogy az ezt látó, talán a modern hölgynek udvarló – nőtlen férfi a házas élet rózsás kertjébe nem nagyon vágyakozik – az nagyon természetes.

Az előzőkben vázolt kép nem a légből kapott, hanem nagyon is az életből vett. Tudhatják ezt mind azok, kiknek állásuknál fogva inkább van alkalmuk az egyes családok életét figyelemmel kísérhetni. Nem tagadják ezt maguk a higgadtabb gondolkozású nők sem. A múlt év október havában Wiesbadenben tartott egyetemes nőegyleti gyűlésen

(nőképzés és nőmunka kereset ügyében) a német nőegyletek küldötte Calm Marika egyenesen utal arra, hogy „az utóbbi évek fájdalmas eseményeit tekintve, a nők a pompa, a szórakozások mohó hajhászása, a háziasság iránti érzék biánya és a gyermekek rossz nevelése által, nagyon sokat tettek azon állapotok előidézésére, melyek miatt panaszkodunk.” (I. Neue Bahnen. 1878. Nr. 23.) – Csaknem napokint van alkalmunk olvashatni tragikus esetekről, melyben egy tisztességes állású férfi, ki évek hosszú során át jellemzilárd egyénnek mutatta magát, – a benne belyezett bizalommal vissza élve, árvákat, özvegyeket koldusbotra juttatott, s végre, a gyaláztól menekülendő, a halálban kereste a szabadulást. Az ily öngyilkossági esetek napjainkban mindinkább gyakoribbak. És a legtöbb esetben az ily férfiaknak eredetileg nem volt egyéb bűnük, mint az, hogy egy általuk a legforróbban szeretett lény szeszélyeinek rabjaivá lettek, kik azonban többre becsülték a hiú csilogást, mint őket.

Nem akarom én mindezekkel azt állítani, hogy már a mi időnkben egyáltalában nincsenek házias nők. Oh, ez igen szomorú volna! Ekkor méltán az emberi nem közel jövőbeni kiveszéséről kellene gondolkodnunk. De, hogy a fentebbiekben rajzolt modern nők oly nagy számmal vannak: az elszomorító jelenség.

Lássuk már mennyiben felelnek meg a nők hitese-társi kötelességeiknek. A nő legszebb hivatásához tartozik az élet terhei alatt küzdő férj homlokáról a gond redőit elsímítani, azon férfit, ki érte küzd és fárad, szórakoztatni. Azonban vajmi kevés nő tesz ebbeli kötelességének is eleget. Ezt bizonyítja az is, hogy a férfiak nagy része a családi körből minél gyakrabban menekülni vágyik. Pedig az a férfi, ki a családi életet választotta, azt minden esetre azért tette, mert az élet gondjai és az emberek gonoszsága ellenében a családban akart menedéket keresni. A nő az érzelm világának ura. Ha a nő, a természet ezen adományát, egy szerető férj lebilincselésére következetesen használná, úgy vajmi kevés férjet találnánk, ki neje társaságát a víg czimborákéval felcserélné. – Nincsen oly vad férfi, kit egy tapintatos nő megszéldíteni képes nem volna. És ha mégis oly sok boldogtalan családi életet találunk, ha oly számtalan esetet látunk, hol férj és nő elválva – talán hitetlenül, erkölctelenül – külön élnek: úgy bátran elmondhatjuk, hogy ezen rossz viszonynak, tíz eset közül kilencben, a nő az oka. –

Lássuk végre mennyiben felel meg a nők nagy része anyai kötelességének. Hogy mily magasztos a nő anyai hivatása, azt az előzőkben eléggé jeleztem. Itt csak keveset teszék hozzá. Egy lénynek életet adni – a teremtő munkája: de ezen élő valóságot öntudatos, nemes gondolkozású, nemesen érző és szilárd akarat-erővel felruházott lénynyé – egyénné átalakítani, mint egy újra teremteni – az az anyai munkája. Ezen munkának legszebb, de tán a legterhesebb része is az, hogy az anya kisdédét saját tejével táplálja. Ezen pont sokkal fontosabb, mint első tekintetre látszik, Mert ha igaz az – a mint másképp nem is lehet – hogy a fa tenyészésére, gyümölcsözésére az őtet tápláló talaj és légkör bír csaknem kizárólagos befolyással: úgy a csecsemő testi fejlődésére, szellemi hajlamainak későbbi miként való alakulására, az őtet tápláló tej szinte döntő befolyású. Ha az anya csecsemőjét maga táplálja, ha azt, mintegy szíve vérével neveli: várhatja csak, hogy hajlamai, tehetségei a csecsemőbe átömöljenek. – Bár az említett körülmény ily nagy fontosságú, mégis mit látunk? Azt látjuk, hogy még a közép állású anyák is kisdedeiket dajkának adják ki. Pedig, ha az anyai tejnek befolyását a csecsemő testi és szellemi életének fejlődésére tagadnák is, még akkor sem helyeselnék azoknak idegen tej általi felneveltetését; mert azon légkört melyek csakis az anya folytonosan jelenlevő kedélye teremthet – semmi más sem képes helyettesíteni. Sokszor hallottam szülőket panaszkodni gyermekeik rosszasa főlött, pedig hát ők, mint mondják, mindent megtettek azok neveltetése érdekében. Ha az ily eseteket komolyan vizsgálónok, a legtöbbször megtalálnék a baj okát a dajkában.

A dajka kezéből a csecsemő a gyermek szobába jut, idegen befolyás, idegen vezetés alá. Az anya nagy kegyesen néha meg is látogatja kisdédét. Hogy így a gyermek saját édes anyját idegennek tekinti – az csak természetes és az előzőkben előadottak után másképp nem is lehet. –

Íme így töltik be nőink – legnagyobb részben – házi asszonyi-, hitestársi- és anyai tisztóket. Ezek után nem azt kell csodálnunk, hogy oly kevesen nősülnek a férfiak közül, hanem sokkal inkább azt, hogy vannak még, a kik általában nősülni vágnak. Midőn hazánkban protestánsnak lenni politikai bűn volt, egy superintendens a felszentelendő lelkészek előtt beszédet tartva, különösen hangsúlyozta, hogy mily nehéz egy protestáns lelkész állása; hogy a lelkészek a legszentebb

ügyérti küzdelemben a börtöntől, sőt ennél többtől sem biztosak; beszéde végezte után feltette a kérdést: akartok e hát lelkészek lenni? Midőn pedig ezek rendíthetetlen bátorságai igennel feleltek, – így válaszolt: „No akkor vas a fejetek, hanem az Úr áldjon meg benneteket!” Én is azt mondom, mind azoknak, kiket a vázolt körülmények a nősüléstől vissza nem riasztanak: Vas a fejetek! Mert bizony-bizony nagy elhatározás kell hozzá, hogy ezen viszonyok gyakori látása valakit a családi élettől vissza ne riaszson. Az elmondottakból látjuk, hogy a nőtlenség a legfőbb oka épen magukban a nőkben keresendő. – Nem ritkán halljuk ezek ellenében a nők részéről azt felhozni, miszerint annak, hogy a nők olyanok, mint a milyenek, maguk a férfiak az okai. A mennyiben a férfiak nyilvánosságok alkal-mával, nem az egyszerű, solid, házias nő: hanem sokkal inkább a tetszelgős, kaczer, fölpiperézett nőket tüntetik ki. Sőt az élettárs választásnál is nem háziasságot tekintik zsinórmértékül, hanem inkább azt, hogy az illető a műveltség külmázát bírja; hogy tudjon egy kicsit zenélni, egy pár szót francziául, vagy más nyelven, gagyogni: arra pedig, hogy e mellet a valódi műveltségben mennyire van a választott, vaj-mi keveset adnak. E vád alaposságát bizonyára nem lehet tagadni; mert ily férfiak csakugyan vannak, és pedig nem kis számmal. Minden esetre kívánatos, hogy e pontra nézve a férfiak is emancipáltassanak. Mert késő már akkor bánkódni, midőn – a rősz gazdálkodás, vagy gazdálkodni nem tudás miatt – az erszényből kifogyott a garas, s az üres élesztár rendetlen romjai között éhes egerek ugrándoznak!

– A férfiak elleni ezen, minden esetre, jogosult vád ellenében, újra nem szabad elhallgatnunk, hogy a szülőknek, különösen az anyának, sokkal előbbre látónak kell lenni, mint egy, a szerelemtől elvakult férfiúnak. A házasulandó fiataloknak vajmi kevés élettapasztalatuk van; és az életet csak olyanak vélik, mint a milyenek az érzelmekkel telt szív túlvilági örömeiben leélt napjai. Szükség hogy ily esetekben a szülők tapasztalata gyámolítsa, az ifjú. gyámoltalanságát. Inkább viseljen a nő holtig pártát, mint szerencsétlenné tegye mind magát, mind azt, kinek kezét nyújtja.

A mi e tárgyra vonatkozólag hazánkat illeti, meg kell jegyeznem, hogy a nőtlenség nálunk túlnyomólag a középosztályokban pusztít; és épen ezért tárgyalásom folyamában főleg erre voltam tekintettel. Mi földműves nép vagyunk. A

földmivesnek pedig érdekében van, hogy családjában a házasság által is szaporítsa a munkás kezeket. Ha az apának egy két gyermeke van, vót visz a házhoz. A főszempont az ily összeköttetéseknel a munkáskéz szaporítása. Ha több egy apának gyermeke, leányát férjhez, fiát vőnek adja. Nagyon gyámoltalannak kell lenni a legénynek, ha vőnek ide vagy oda nem válik be. A földmives osztályra nem is az a baj nálunk, hogy házasságok nem köttetnek, hanem sokkal inkább az, hogy a házasságok terméketlenek. Ez szinte nem szabad a dolog tárgyalásánál, a számításból kihagynunk. E baj a legtöbb esetben nem annyira természeti okokban gyökeredez, mint inkább ferde felfogásból eredő oly világ nézetből, mely nem ritkán bűnvádi eljárást maga után vonó tettekben nyilvánul. Egész vidékeket találunk hazánkban, hol a jobb módú földmiveseknek rendszeren csak két gyermekük van; ha azonban az egyik meghal – azonnal új polgár vagy polgárnő helyettesíti az elhunytat. E nemű számtalan esetben megújuló tények nem a természet vak játéka, hanem onnan erednek, hogy a szülők nem akarják, hogy a sok gyermek között a birtok megoszoljék. A törvény egyes eklatánsabb eseteket megbüntethet ugyan; de ez csak azt eredményezi, hogy az ilyen titkos bűnöknek nevezhető tények létre hozói annál elővigyázatosabbakká lesznek. E bajt, vagy ha úgy tetszik, betegségét gyökerében kell orvosolni. A tanítók, lelkészek, mint a nép közvetlen vezetői tehetnek e téren tanácsaikkal, de minden specialis esetekre való czélzások nélkül legtöbbet. –

Nem hagyhatom e helyen el annak indokolását sem, hogy én nőtlenséget, a házasságok gyümölcstelenségét mórt vettem fel a nőkérdés keretébe. Tudom én azt, hogy a szoros értelemben vett nőkérdés alatt közönségesen nem a nevezett dolgokat szokták érteni. A nő társadalmi és politikai állása, a női munkakérdés, a női keresetágak, a női élet pályák azon tárgyak, melyek együttvéve képezik a nőkérdést. Azonban tárgyalásom folyamából világosan kitűnik, hogy a nőtlenség okainak kutatása, a módoknak, melyek által az, ha nem is teljesen megszüntethető, de legalább a lehető minimumra való szállítása eszközölhető volna, fürkészése, a házasságok gyümölcstelenségének vizsgálása: nem csak, hogy igenis tartozik a nőkérdéshez, sőt annak legfontosabb ágát képezi. A nők nagyobb menynyiségét a férjes nők képezik. Nem látok kellő okot arra, hogy a nem férjes nők

képezik. Nem látok kellő okot arra, hogy a nem férjes nők kedvéért a férjezetteket a számításból kihagyjuk; anynyival is inkább, mivel – mint láttuk – a férjes nők nem kis mértékben okai annak, hogy a férjeiének száma oly nagy.

V.

A nőnevelés.

Hogy a fentebbiekben jelzett bajokon csakis a nevelés által lehet segíteni – sőt, hogy az egész nőkérdést, első helyen, a nevelés által kell és lehet megoldani: arra nézve vélemény-eltérés nincs. Az eltérés csak abban nyilvánul, hogy míg az egyik rész a nőknél is a szaknevelést sürgeti; a másik rész a mostaninál alaposabb házias nevelést, tekintettel az anyai hivatásra, követel. Hogy e két felfogás közül, melyik tartható helyesnek, és a nő lényegének inkább megfelelőének, – az előzőkből elég világosan kitűnik.

Hosszúra nyúlna a nőnevelést a bölcsőtől kezdve az érett korig összefüggő, rendszeres egészében áttárgyalni; itt csak a nevelés határait, az az azt kívánom megjelölni: minő testi és szellemi fejlettséget kíván a nőtől annak hivatása, továbbá azt, hogy mely úton szerezhető meg ezen fejlettség, és végre melyek az e téren elkövetetni szokott gyakoribb hibák.

Lássuk tehát, minőnek kell lenni a nőnek testileg. A női hivatás a nőtől nemcsak ép és egészséges testalkatot kíván, hanem azt is, hogy aránylag elég erőteljes legyen. Nagyon téves azon felfogás, mely azt állítja, hogy a nőnél a testi erő felesleges; nemcsak azért mivel az erőteljes test az élet viszontagságait, a betegséget, mely ellen senki sincs biztosítva, stb. könnyebben elviselheti, velők könnyebben megküzdhet: hanem azért is, mivel a női hivatásnak vannak *oly mozzanatai*, melyek, még a legerőteljesebb nőnél is, a test minden erejét igénylik. Ezen szempontból a nőnek inkább szüksége van a testi erőre, mint a férfiaknak. Eddig a férfi a maga testi erejét, mint hadfi, a harc fáradalmainak legyőzésében stb. érvényesíthette; de a fejlődő hadtudomány, a vasutak az egyéni erőt és bátorságot mind inkább feleslegessé teszik. Es mégis a férfiak tornaegyletek s egyebek által iparkodnak a testet is fejleszteni. Jelenben a győzelmet a tömeg, a taktika és lőszerek minősége szerzik

meg. A nő életnek jelzett válságos mozzanataiban a győzelmet csakis a testi erő és épség biztosítja. És a tudomány nem fog soha annyira haladni, hogy e mozzanatokban a testi erőre szükség nem leend. – Nem hagyhatjuk megjegyzés nélkül azon szokásos ellenvetést, mintha az erő a nőben a kellemet, bájt, szóval a nőiességet háttérbe szorítaná; mert a női tagok kerekdedsége mint a kellem egyik alapfeltétele – csak akkor lehet állandó, csak akkor bír kellő alappal ha annak oka nemcsak a könnyen lefogyó zsíranyagban hanem az erőt tartalmazó izom-szövetben rejlik. Midőn mi itt női erőről beszélünk, nem azt kívánjuk, hogy azok akrobatákká képeztesse, hanem csak azt, hogy legyen minden nőnek teste nagyságához mérten elég ereje.

Hogy a nő a jelzett értelemben testileg elég erős legyen, az első sorban a nevelés által érhető el. A testi nevelés már azon időpontra kezdődik, midőn az új honleány a napot megpillantotta. Az új szülöttnek, anyja emlőjén való táplálásának fontosságát már az előzőkben jeleztem. Itt még azt teszem hozzá, hogy a csecsemő csak akkor van folytonos anyai felügyelet alatt, ha az e tisztet másra nem ruházza. Mily fontos ezen felügyelet, kitűnik onnan, hogy némely rossz szokások, nem ritkán bűnöknek az alapja már a bölcsőben vettetik meg. – A test tagjainak ép kifejlődése szempontjából szükséges, hogy a csecsemő a bölcsőben is szabadon mozoghasson. A leköötözés e szabad fejlődést gátolja. A test felületét, a bőrt, a minél gyakoribb hideg fürdők által edzük. És ez szinte nem oly csekély fontosságú, mint a milyenek első tekintetre látszik, mert a bőrben lévő szervek erőteljes működése visszahat az egész test fejlődésére is.

Mihelyt a gyermek járni kezd – azonnal kezdendő a tornázás; ez a hét nyolczadik évig a járásban, futkározásban, ugrálásban áll, Ekkor kezdődik a rendszeres tornázás. A tornázás a nő teste nevelésére a legnagyobb fontosságú. Rendszeres, fokozatosan haladó testgyakorlatok még a vézna leány gyermekből is erőteljes nőt alkotnak. A leány tornázás vezetésénél úgy kell eljárunk, hogy főleg azon izmok fejlesztessenek, melyeknek fejlettsége az anyai hivatás szempontjából szükséges. Ilyenek a mell és lábtő izmok. Ebből azonban nem következik, hogy egyéb izmok fejlesztése teljesen elhanyagoltassék; mert az egész testnek öszhangzatos fejlődése csak akkor lehetséges, ha annak minden tagjai egyformán gyakoroltatnak. Óvakodnunk kell a rendszeres

tornászást pedáns egyoldalúsággal vezetni, az az oly módon, hogy minden testmozgást, mely rendszerünk keretében nincs meg, eltiltsunk; mert a torna tanítás csak úgy lesz eredményes, ha ahhoz nőövendékeink részéről is kedv járul, – ez pedig meg fog azonnal szűnni, ha tőlük a szabadabb mozgásokat eltiltjuk. Kell tehát, hogy a torna órák egy részét a szabad tornászás és tornajátékok foglalják el. – Kell, hogy az előítélet, mely különösen a leány tomászással szemben uralkodik, végre valahára megszűtettesség, mert így soha sem lesznek erőteljes anyák. A nép alsó osztályainál a rendszer tornászát az erősebb mezei és házi munkák helyettesítik, de a közép osztálynál, mihelyt a hány gyermek 8-9 éves lesz. azok azonnal a test elsatnyító ülésre, vagy legalább nagyon korlátozott mozgásra kárhoztatnak. Meg nem bocsátható hiba a leány gyermekek törzsének küllömböző derék fűzőkbe való szorítása. Ez által nemcsak a belszervek fejlődését korlátozjuk, hanem nem ritkán oly betegségnek vetjük meg alapját, mely egy egész életen kínoz egy ártatlan teremtetést, és végre is a halálban leli meg orvosságát. A gyermek fejlődjék szabadon, mozogjon kinn a természetben, mert nem a mesterkélt virágházi neveltetés, hanem a természet és természetbeni fejlődés adja meg a valódi kellemet. – Ha a nő testileg is erőteljes nevelésben részesül – felelhet meg majd ekkor anyai hivatásának is teljes mértékben.

Lássuk már továbbá, minő szellemi fejlettséget kivan a nőtől annak hivatása? A női hivatás a nőtől ismereteket, ügyességeket és szilárd vallásos-erkölcsi női jellemet követel. Hogy a nő leendő házi-asszonyi és anyai kötelességeinek megfelelhessen, jártasnak kell lennie anya nyelvében és pedig szóbelileg és írásbelileg, és pedig úgy, hogy gondolatainak tudjon kellő alakot adni; ismerje hazája és nyelve irodalmának történetét – legalább alapvonalaiban – az életben gyakrabban előforduló számműveletekben legyen otthonos, bírjon a természet mind három országára főtekintettel a kertészkedésre nézve, nem terjedelmes, de alapos ismeretekkel, nem különben a természettani gyakoribb jelenségekre nézve, – agy a vegytannak azon részére nézve, mely a főzésre, a szappangyártásra stb. vonatkozik; bírjon földrajzi és némi történelmi ismeretekkel; különös gond fordítandó az *élet és egészség-tanra*; az anyai hivatás szempontjából lélektani ismereteket kell sürgetnünk, – nemkülömben azt, hogy minden nő a

Fröbelféle gyermek játékokban kellő kép tájékozva legyen. Az ügyességek közül első helyre kell tennünk a főzést és sütést; ezt követhetik a többi házi munkák, mint a fehér neműek tisztítása és karban tartása, a varrás és szabás, kötés, horgolás, a ház gondozása stb. – Az egész nevelésnek pedig vallásos színezetűnek kell lenni; ez a nő nevelés terén kiváló jelentőségű. A nőoktatás számára a fentebbiekben előadott tárgyak némelyike bővebb indokolást igényel. Ilyen az élet- és egészségtan. E tárgyra mind a nép-, mind az u. n. továbbképző női tanodákban nagyon kevés gond fordítatik; pedig az emberi test szervezetét, életműködését, a tápanyagokat és azok tápértékét, a mérges anyagokat ismerni, minden házi asszonynak – még azon esetben is, ha az szakácsnét tarthat – annyival inkább szükséges, mivel csak ezen esetben képes házi népét egészséges és tápláló eledellel ellátni. A kertészet terén való jártasság szinte a háztartás szempontjából fontos, A kertészeti munkálkodás, nemcsak hasznot hajtó, hanem annak, ki űzi, tiszta örömeket és oly egészséget szerez, melyet semmi drága fürdő nem képes pótolni. Nincs édesebb gyönyör, mint az, ha az ember látja azon mag, plánta kikeletését, gyarapodását, melyet az ember saját kezeivel vetett, ültetett és ápolt.

A lélektani ismeretek a nő anyai hivatása szempontjából válnak szükségessé. Igaz, hogy e tárgy a nőnevelés terén szokatlan. Tudom, hogy sokan, kik a nő kérdésre nézve velem egyet nem értenek így fognak nyilatkozni: „ti a nőnek – értelmi felfogásra nézve, – a férfival való egyenlőségét tagadjátok, és mégis olyat kívántok egy közönséges anyától is, a mi a legnagyobb bölcsésznek is elég gondot ad.” Igaz, a lélektan tárgya – az ember – oly kimeríthetlen, hogy mindig fog a gondolkozásra új meg új anyagot szolgáltatni, de más oldalról a lélektanra nézve is áll az, mit egy bölcsész a bibliáról mondott, t. i. „oly tenger az, melyet a bárány is meglábolhat, de az elefánt is úszhatik benne.” Igen, a lélektan alaptételeinek megértéséhez, ha azok kellő modorban adatnak elé, nem kívántatik valami rendkívüli és magasabb humanistikus műveltség. Igaz hogy philosophusaink a lélektan tételeit – mint minden philosophiai tárgyat – oly alakba szukták önteni, hogy csak az érti meg a ki már különben is tudja, de, hogy egy más – legyen bár kellő alapja – megértse, arról ugyan szó sincs, Hogy e tárgyat is lehet nem philosophus által

megérthető inductiv módon feldolgozni, azt Dr. Emericzy Géza maga a „Lélektan”-ával igen kézzel felfogbatólag bebizonyította. Az ezen munka által kijelölt utón a lélektan alapítélei a női tanodákban is kezelhetők. A gyermek szellemi fejlődése már a bölcsőben kezdődik. Igen természetes tehát, hogy csak azon anya hathat gyermeke hajlamainak, tehetségeinek fejlesztésére irányadóig, vezérlőleg, ki az emberi lelket ismeri; ellenkező esetben mind az anya, mind a fejlődő gyermek, az eleinte érzékiségben nyilvánuló, hajlamoknak rabjává lesz. Ez eléggé igazolja a lélektan oktatásának szükségességét.

Fröbel alapelveinek ismeretét szinte az anyai hivatás indokolja. En, őszintén megvallva, egyáltalában nem vagyok barátja annak, hogy oly szülők is. kiknek mind idejük, mind tehetségük megengedné, hogy azt teljesen gyermekeik nevelésének szenteljék, azokat nyilvános gyermekkertekbe adják. Mert ekkor a gyermek 2 éves korától kezdve élte végéig vajmi keveset van szülői körében. Nagyon természetes tehát hogy annak szívében azt a helyet, melyet a szülőknek, illetőleg az anyának kellene elfoglalnia, más tölti be. Adják a nyilvános gyermekertbe gyermekeiket azok, kiknek sem idejük, sem tehetségek, sem környezetük nem engedi meg, illetőleg nem teszik tanácsossá, hogy kicsinyeik körükben töltsék a szellemi ébredés első korszakát; de a közép, sőt felsőbb osztályú nő nevelje e korban gyermekeit maga. Az anyát e téren semmi ügyesség és szakavatottság tökéletesen nem helyettesítheti.

Hogy a nő kenyeret stb. sütni, főzni tudjon, azt eléggé igazolja annak házi asszonyi hivatása. Még az olyan nőnek is szükséges ez, ki társadalmi és anyagi állásánál fogva soha sem jut azon helyzetbe, hogy valamikor maga süssön és főzzön; mert legyen a nő bármily rangú, ha helyét illően betölteni akarja, a házbani teendők legfőbb felügyeletét soha sem engedheti át másnak; miként gyakorolhatná pedig a nő ezen felügyeletet, ha maga nem ért ahhoz, a mire felügyelnie kell. Fájdalommal kell b vallanunk, hogy e téren nagyon sok a mulasztás. Sokan úgy gondolkoznak, hogy majd meg fogja a leány tanulni a sütést, főzést, ha asszony lesz. Pedig ha valahol, úgy itt is áll a példabeszéd: „a mit Jánoska nem tanult meg, nem fogja azt János tudni.” Ha a leányokat a serdülő korban a főzésre nem szorítják, még a legnagyobb szorgalom mellett is érezni fogják azok az ebből eredő hiá-

nyosságot asszony korukban, A szakácskönyvből, előzetes készütség nélkül, főzött ételeken bizony nagyon megérik a könyv szaga.

A mi végre a női kézi munkákat, a szabást, varrást illeti – ezt a belőle eredő haszon eléggé indokolja. Hogy azon gyanúba ne essem, miszerint némely kérdésre nézve csakis az ócsárlási viszketeg vezetett; itt a legnagyobb örömmel constatálom, hogy e tárén alig van kívánni való. Nőink legnagyobb része nemcsak fehér neműjét, hanem egyéb ruháját is maga szabja és varrja.

Az olvasó figyelmét bizonyosan nem kerülte ki azon körülmény, hogy a művészeti tárgyakat: festészet, zenét, az idegen nyelveket: francia, angol, német stb. a női oktatás tárgyai közül kihagytam. Tettem ezt nem azért, mintha az elsőnek szív, ízlés képző hatását, – az utóbbinak a társadalmi életben való hasznát el nem ismerném, hanem sokkal inkább azért, mivel az előadottakat a női hivatás szempontjából a művészeti tárgyak és idegen nyelveknél sokkal fontosabbnak tartom, továbbá azért, mivel ezek kedvéért épen a legfontosabb ismeretek és ügyességek, mint főzés, sütés, szoktak elhanyagolni. Ha tehát a zene és nyelvek tanítása, a jobb tehetség alapján, a főzés és sütés elhanyagolása nélkül, keresztül vihető, – ám tanítsuk azt; de soha sem szabad felednünk, hogy az utóbbiak a főbb tárgyak, a zene és nyelvek pedig oly ékességek, melyekben való jártasság szép ugyan, de a női hivatás szempontjából soha sem oly nélkülözhetlenek, mint a főzés, sütés és kézi munkák.

Az előzőkben indokolt tárgyak mennyisége és minősége oly természetű, hogy azok a no nevelésre fordíthatni szokott idő alatt és időben sem el nem végezhetőek, sem meg nem érthetőek; ebből önkényt következik, hogy a nőnevelés idejét hosszabba kell szabnunk. Szerény véleményem szerint a nőnevelés célját csak a 16-ik vagy legalább a 15-ik életév bevégeztével érhetjük el.

A mi a szorosabb értelemben vett nevelést illeti: legyen az a nő lényegének megfelelő. A nő lényege a kedély, az érzelem. Törekedjünk annak szellemi irányzatot adni, mert különben az érzékiség kerül a nőben felül. Nem lehet nekem feladatomban az egész nevelést rövid keretbe befoglalnom – mint ezt már fentebb is jelzem. – csakis néhány ide vágó elvet akarok felsorolni. Ezen elvek között első helyet foglal el azon elv, – legyen, a nevelés az egyedhez al-

kalmazott. Sokan minden gyermeküket oly formán akarják nevelni. Ez aztán azt eredményezi, hogy azon nevelés mód, mely az egyik egyénél célhoz vezet, a másiknál attól inkább eltávolít. Az engedelmességre már a bölcsönél kezdjük gyermekeinket szoktatni; ellenmondást soha ne tűrjünk. Az engedelenség azonban ne szolgai félelemből eredő, hanem a tiszteletből származó legyen. Szoktassuk gyermekeinket korán a munkához, A lábatlankodó, sürgölődő kis leánykákat sokan nyugalomra intik, a helyett, hogy tevékenységi hajlamuknak irányt adni törekednének; és ha később az ilyenek jobban szeretnek a tétlenség párnáin heverni, fejüket törik, hogy vajjon, mi lehet annak az oka? A felebaráti szeretet példaadással ébreszszük a fejlődő gyermeki szívben. A takarékoság a legszebb női erények egyike. Ezt tehetségünk szerinti kisebb, általunk ajándékozott, tárgyak megőrzötése által ültetjük növendékünkbe. Vigyáznunk kell azonban itt, hogy a takarékoság fősvénységgé ne fajuljon el. A dicsérettel, leány gyermekek irányában ne legyünk soha pazarlók, különösen ne vonatkozzék az soha testi szépségre, mert ez által a hiúságnak vetjük meg alapját. Ne mulasszuk el a vallásos érzelmek felkeltését már az értelem ébredésének első stádiumában, mert a vallás a nő legvalódibb lényegéhez tartozik, Egy humanistikus műveltségű férfi vallás nélkül jó ember lehet, – *a nő soha.* – Nem mulaszthatom el e tárgyra nézve itt is a legmelegebben nem ajánlani „Gemälde weiblicher Erziehung v. C. Rudolfi. Heidelberg” című munkát, melynek szerzője jellemrajzokban adja a nőnevelés fontosabb alapelveit.

A nevelés minden mozzanatának a nőt sajátlagos hivatására kell előkészíteni.

Az előzőkből kitűnik, hogy mi is az eddignél alaposabb nevelést kívánunk a nőkérdés helyes megoldása szempontjából. De az a nevelés *ne legyen szakszerű*, bizonyos pályára előkészítő; hanem legyen az a rémesebb értelemben vett házi asszonyi és anyai hivatásra neveiei. *A nők ne úgy neveltesenek mint a férfiak*, hanem úgy, hogy egykor a valódi női hivatásnak megfelelhessenek. Ha e czélt a nőneveléssel el akarjuk érni, nem is marad a szaknevelésre idő. Szaknevelés és női hivatásra nevelés két oly dolog, melyek – már csak az időre való tekintettel is – egymást teljesen kirekesztik. Ha egy szakra akarjuk a nőt nevelni, – kivé-
vén, ha azon szak nagyon rövid időt igényel, milyen a táv-

irodai, postai szak; – a női hivatást lehetetlen el nem hanyagolnunk. Már pedig én a női hivatást még akkor sem volnék hajlandó feláldozni, ha minden nőből fejedelemnőt lehetne nevelni. Hogy a szaknevelésre a női hivatásra való nevelés mellett, idő egy általában nem marad, világosan kitűnik abból is, hogy a nő sokkal gyorsabban fejlődik mint a férfi. Egy 18 éves nő, a fejlettségre nézve ott van, a hol egy 24 éves férfi; az 55 éves férfi fiatalabb erőben, mint a 45 éves nő. Eltekintve tehát azt, hogy a nő szellemi és testi szerkezete, s ebből folyólag hivatása, a férfétől teljesen elütő: már maga az idő sem engedné meg, hogy a nők valamely szakot alaposan elvégezhesenek. Ha ehhez még meggondoljuk azt, hogy a szakkészültség a nőnek a házassághoz kötött igényeit az absurdumig fokozza: még inkább át fogjuk látni, hogy azt a női hivatás szempontjából egyáltalában nem szabad kívánnunk.

Ha az előadottak értelmében leány gyermekeinket a női hivatásra neveljük, hogy belőlök gondos házi nők, szerető hites társak, gyermekeik nevelésével foglalkozó anyák^N váljanak: szilárd meggyőződésem szerint a nőtlenek száma felényire fog már egy decenium alatt is leapadni: és a nőkérdést képező társadalmi bajok legfőbb forrása be lesz szüntetve.

VI.

A női életpályák.

Az előzők után azon dolgokkal, melyek a nőkérdés szokásos tárgyait képezik hamar készen lehetünk.

A statisztikai kimutatások szerint Europa majd nem egész területén, átlagosan, minden száz leány gyermek után százöt figyermek születik. A halandóság azonban a figyermekek között, sőt átjában a férfinenben nagyobb, mint a nőnben. Úgy, hogy mire mind két nem a teljes kort eléri, száz nő után csak mintegy kilenczvenöt férfi esik. Tehát, ha minden teljes kort elért férfi megnősülne is, még is minden száz nőből öt férj nélkül maradna. Ezen szám egy millió lakosság után ötvenezerre megy. A tanköteles korban lévő mind két nembeli gyermekek számát 10 %-nak szokták közönségesen felvenni. Vegyük ugyan ennyinek a nem fejlett korban, vagyis 12 évtől 24 évig lévőek számát, és számítsuk az összes lakosságból e 20 %-ot le: kijön, hogy a magyar

koronához tartozó tartományok 15 millió lakossága után 600 ezer férjhez nem ment, illetőleg férjhez nem mehető nő esik. Ha ehhez még hozzá vesszük, hogy természeti bajok, katonaság, coelibatus is sokakat elvon a nők élettől; látni fogjuk, hogy majdnem egy millió nő marad hazánkban férj nélkül.

Az a kérdés már, minő életpályára, vagy kereset-ágra készítsük ezen egy milliót elő? Ha a tanulás, illetőleg tanítás kezdetén tudná az ember, hogy melyik leány gyermek fog egykor férjhez menni, melyik nem – hamar készen lehetnénk a felelettel; mert azokat, kikről tudjuk, hogy nem fognak férjhez menni, valamely szakpályára vagy kereset-ágra nevelnők, a többit pedig az anyai hivatásra. De tudjuk, hogy nem így áll a dolog. Igort sok esetben épen azok maradnak pártában, kik serdülő vagy fejlett leány korukban környezetük legünnepelebb egyéniségei közé tartoztak; és talán épen azért maradtak férj nélkül, mert nagyon válogatóságok voltak; míg nem ritkán kevés igényekkel bíró leányok a legkedvezőbb házasságokra lépnek. Az a kérdés tehát, hogy a férjhez nem menő 5 vagy 10% leány neveléséhez szabjuk a férjhez nem menő 90 vagy 95 % leány nevelését; vagy megfordítva? A felelet rá világos. – Bármily humanisztikus érzelmekkel legyünk is saturálva, e kérdésre csakis azon feleletet adhatjuk, hogy legyen a nőnevelése annak *valódi hivatásához* szabott. Ezen hivatás nem zárja azt ki, hogy a női hivatásra nevelt nő, ha férjhez nem megy, egy vagy más pályát vagy keresetágot ne választhatna magának.

Lássuk már, melyek lehetnek ezen pályák vagy kereset ágak?

Hogy alapos feleletet adhassunk nem lesz felesleges oly alapelvet felállítani, mely az egyes pontokra nézve biztos kalauzul szolgálhat.

A női kereset-ágak és pályák megállapításánál a nő szellemi és testi képességeit és hajlamait, továbbá annak fejlődési tartamát vehetjük fel kiindulópontul. Legyen tehát a pálya – melyre a nőt előkészítjük – a nő lényegének megfelelő és rövid idejű előkészületet igénylő. Ez utóbbi minőségű azért, mert a női hivatásra való előkészület mellett, mit semmi esetben sem szabad feláldoznunk, nincs idő, egy hosszabb előkészületet igénylő pályára is, a szükséges ismereteket és ügyességeket megszerezni.

Azon kereset ágak vagy élet pályák egy része, melyek által a magánosan álló nő saját életét fenntarthatja; oly ter-

mészetű, hogy azokat egy való hivatására derekasan elkészült nő minden speciális készülés nélkül, választhatja, és azok által magának a társadalomban tisztességes helyet biztosíthat. Ilyen kereset-ágak a házgondnoknői, gyermekkeresztésnői, varrónői, főzőnői, kis részben a sütői élet pályák. Nem szabad itt felednünk, hogy mi kiválólag földművelő nép vagyunk; tehát a magányosan maradt nőknek is legnagyobb százaléka – mintegy 60 % – ez osztályra esik. A földművesnő pedig egyformán értékesítheti munkáját akár férjezett. Épen ez okért, a szorosabb értelemben vett nőkérdés nálunk nem is fog soha oly előtérbe lépni, mint ez Európa egyéb államaiban történik. – Kevés előkészületet igényelnek a pipere munka női (masamód), szülésnői, a beteg ápolónői (nőszabó) élet pályák. Ezen életpályák közül kiváló figyelmet érdemel a beteg ápolónői, mint a mely a nő lelki és testi tulajdonainak leginkább megfelel. A beteget vigasztalni, ápolni csakis egy nő képes. Kívánatos volna, hogy bármily kis községben is nyilvános beteg házak szerveztetnének, hogy így – különösen nagyobb munka időben – ne annyi, munkás kéz vonatnék el a dologtól, a hány a beteg, hanem több beteg egy-egy ilyen tanult beteg-ápolónő által gondoztatnék. Ilyen és ehhez hasonló életpályák volnának azok, melyek által minden magányos nő a társadalomnak nemcsak hasznos, hanem nélkülözhetetlen tagja is lehetne.

Tudom én azt, hogy ezen életpályák nőink előtt nem nagyon kedvesek, mert mindnyájan csak olyan pályát szeretnének, melyen vezér-szerepet lehetne játszani. Épen ez nekünk – nem csak a nővilágban, hanem általában – a betegségünk, hogy közvitéz senki sem akar lenni. Mindenki, akár van rá hivatása, akár nincs, minden áron vezér szerepet akarna játszani. Így keletkezik, sőt már keletkezett is, egy intelligens proletariátus. Iparos, kereskedő, földműves, senki sem, – hanem mindenki pap, ügyvéd, orvos, hivatalnok, tudós s több efféle akar lenni. A jómódú iparos, földműves fiából minden áron tudóst, papot, mérnököt akar képezni; nem gondolván meg, hogy ez által az iparos, kereskedői, földművelői osztály belértékre nézve mind inkább inkább alá száll. Ezen bajt minden alkalmas eszközzel szüntetnünk kell. Lépjenek a humán pályákra azok, kik arra valóban hívatvák. Senki oly károsan nem működik a nemzet anyagi és szellemi haladására, mint az, ki ezen jelzett

intelligens proletarius osztályt, a nőnemre nézve, is életre akarja kelteni.

A tudományos előkészületet igénylő pályák közül a nő lényegének leginkább megfelel a postamesternői, távirónői, orvosi és részben a tanítónői pálya. Az első kettő azért, mivel rövid előkészületet igényel, továbbá a külrend iránti hajlamot kívánja, mi pedig a nőknek kiváló sajátjuk. A mi az orvosnői pályát illeti, kívánatosnak tartom hogy legyenek orvosok nők is, mert nem egy eset fordul elő, hogy a beteg nő azért lesz betegségének áldozata, mert vagy szégyen érzetből, vagy bizalmatlanságból, betegségének, okát a férfi orvossal nem tudja. Mind kettő megszűnnék, ha ez okokat *nővel* közölhetné. A mi az orvosi pályára való előkészületet illeti, nem tartom szükségesnek, hogy a nő is csak humanistikus előkészülettel léphessen az orvosi tudományok hallgatására. Meg vagyok győződve, hogy az orvosi tudományokat lehetné populáris alakban hogy egy e végből szervezendő intézetben előadni. Megvallom, hogy még az orvosnőknél sem szeretném a női hivatásra való nevelést elhanyagolva látni. – A nőknek a tanítás terén-való alkalmazhatóságát illetőleg leghelyesebbnek vélem azon álláspontot, melyet a negyedig képezdei tanár-gyűlés előadói elfoglaltak. E szerint tanítónők alkalmazása kívánatos: a) a házi tanítószárokra (Guvernante); b) gyermekkert vezetőségére 5 c) női kézi-munka tanítóságra; d) a népiskola két első osztályába osztály-tanítóságra; e) kivételesen a közép és felső tisztán leány osztályok vezetőségére. (L. Ált, T. Közl. 1. sz.)

Messze vezetne tárgyamtól azon kérdés vitatása: „Váljon tanító vagy tanítónő alkalmazása helyesebbé; de mégis nem mulaszthatom el, hogy, itt is, egy ide vágó körülményre rá ne mutassak. A tanítónő alkalmazását azon szükséggel indokolják a legtöbb esetben, mely van a férfi tanerőkben. Azonban ezen szükség, helyesebben hiány, csak látszólagos. így látjuk, hogy városokban nem tízével, hanem százával vannak a jelentkezők. Pesten pl. egy-egy állomásra néha száz is jelentkezik. Így van ez minden városban, sőt helységben is, hol kissé méltányosabb dotatíóban részesül a tanító. A tanító hiányt tehát nem tanítónők alkalmazása, hanem a tanítók dotatíójának emelése által lehetne segíteni. Azonkívül a, nők inkább csak városokban volnának alkalmazhatók, tehát ott, a hol tanítóknak hiány úgy nincs. Falu helyen hol, a tanítószágot rendszeren a kántorsággal van

egybekapcsolva, még az esetben sem volának alkalmazhatók, ha volna bennök annyi erély, hogy a vad, rusticus hatosztályú iskolában a fegyelmet, mely minden tanításnak lelke, fenn tudnák tartani; mert nem hiszem, hogy akadna tanítónő, ki elég bátorsággal bírna, hogy rászánja magát a kánorsággal együtt járó fáradoalmak (temetés, éneklés elviselésére.) Igen helyesen jegyzi meg Dr. A. Thurnvald a tanítónőknek ily körülmények melletti alkalmazására. „A tanítónők, egyáltalában nem egyenjogosítva, hanem a tanítók fölött *előjogban* részesítve, általában a kedvezőbb, jobban fizetett állomásokat töltik be, és így közvetve, a tanítóhiányt fokozzák, a mennyiben, a mint a viszonyok vannak, a férfi tanerők kényszerítetnek falun maradni.” (L. Päd. Jahr. Bericht 1878 30. Jahrg.)

VII.

Z á r s z ó .

Az előadottakból kitűnik, hogy, a cikk sorozatom elején a nőkérdés megoldása szempontjából választott utak melyike leghelyesebb. Látjuk ebből, hogy legveszedelmesebb azon irány, mely a nőnek a férfival megegyező munkaköröket akar kijelölni. A mi azon felfogást illeti, mely a nőt a férfival a községi vagy politikai jogokban való részesítésre nézve akarja egyenjogosítani, úgy azt korán sem tartom oly veszedelmesnek; sőt kívánatos, hogy a községi jogokban, mint a mely a családhoz közelebb áll, a nő is részesüljön.

A politikai jogokban való részesítés azért nem kivihető, mert ezzel a katonáskodás kötelezettsége együtt jár. Már pedig azt nem kívánhatjuk – tán nőink se vállalnák el. – hogy a nők is katonáskodjanak. Azonban inkább részesüljön a nő a politikai jogokban is, csakhogy maradjon a női, hivatás terén; mert Hz csak időnkint szólítaná őt el rendes hivatásától, míg a férfinak való pályára lépés őt a női hivatás teréről egész életére elterelné.

Ha higgadtan elmélkedünk azon törekvés fölött, mely a nőt socialis és politikai szempontból a férfinak kijelölt térre akarja terelni: lehetetlen ezen törekvés és a socialismus s communismus közötti rokonságot fel nem fedoznünk; a mennyiben mindegyik az önmagával és a világgali elégedetlenségből – mint egy közös forrásból – ered. A socialista és communista nincs megelégedve saját vagyoni és tár-

eadalmi állásával; s azért azt kívánja, hogy a vagyon, állás osztassék meg. Így van a dolog a nőkérdés ezen irányzatával is. Azonban meg vagyok győződve, hogy, ha a vagyon „ma felosztatnék – egy hét múlva épen olyan nagy lenne a differentia a vagyon között, és így új osztozkodásra lenne szükség. Épen így van ez a nőkérdéssel is. Ha a nőket ma bírói, miniszteri stb. székekbe ültetnők, holnap, mikor minden rendet felbontottak – maguk kívánoznának azon körbe, melyet a gondviselés számukra kijelölt. Sokan szeretnek itt Amerika példájára hivatkozni. Azonban ki kell jelentenem, hogy Amerikát nem női tették nagygyá, hanem – gazdag földj¹ mellett – találmányai. Azon találmányok között pedig még csak egy újított rendszerű főző kanál sincs, mely nőtől eredett volna. A mi az amerikai nőt illeti, úgy én azt mind azon nőknek, kiknek ellensége nem vagyok, már pedig egynek sem vagyok, egyáltalában nem szeretném minta képül felállítani. Mert ha igaz az, hogy a mesterséges szépítő szerek elhasznált mennyisége a közerkölcsiségnek fok mérője – úgy Amerikában nem valami példányszerűen folynak a dolgok; mert ott a nők évenként elfogyasztanak annyi fehérítőt, hogy Pestnek minden házát belehetne vele meszolni és annyi pirositót, hogy azzal Pest minden házát kilehetne festeni.

Maradjon tehát a nő nőnek! Legyen gondos házi nő, gyermekeit szerető anya és gyöngéd hitestárs. Vagy ha a sors ezt megtagadja tőle, válaszszon olyan pályát, mely szellemiség testi hajlamainak, tehetségeinek leginkább megfelel. Mind a esetre ilyen női hivatásának élő és nem komoly bírói ítéleteket mondó hogy lebegett az író lelki szemei előtt midőn éneklé:

„Magyar hölgynek születted...
 Áldd érte sorsodat!
 Magyar hölgynek születni:
 Szép és nagy gondolat!”

Vége.